

MALİ ANESTEZİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN BİR MODEL DENEMESİ (1996-2022)

Sara ONUR¹

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 09.06.2024
25.10.2024

Makale Kabul Tarihi / Accepted:

Atıf/©: Onur, S., (2024), Mali Anestezi ve Türkiye Ekonomisi İçin Bir Model Denemesi (1996- 2022), Journal of Public Economy and Public Financial Management, 4(2), 54- 72.

Özet

Çalışma literatürden özellikle mali anestezinin oluşumunda büyük rol oynayan dolaylı vergiler ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi araştırmaya yöneliktir. Çalışma birinci kısımda mali illüzyon ve mali anestezinin oluşumuna yol açan faktörlerin araştırılmasını amaçlamaktadır. Çalışmanın ikinci kısmı daha çok Türkiye Ekonomisi üzerine olup, veri yılları 1996 ile 2022 arasındaki 25 yıllık kamu harcamaları, dolaylı ve dolaysız vergileri, milletvekili genel seçimlerini ve ekonomik krizleri dikkate almaktadır. Veriler, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı' nın resmi sitelerinden edinilmiş olup, E-Views 9 (x64) paket programı ile analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mali Anestezi, Mali İllüzyon, Dolaylı Vergiler

Jel Kodları: H20, H29, H30

THE FISCAL ANESTHESIA AND A MODEL ESSAY FOR THE TURKISH ECONOMY (1996- 2022)

Citation/©: Onur, S. (2024) The Fiscal Anesthesia And A Model Essay (1996-2022), „Journal of Public Economy and Public Financial Management,2(1), 54-71.

Abstract

The study aims to investigate the relationship between indirect taxes and public expenditures, which play a major role in the formation of financial anesthesia, especially in the literature. In the first part of the study, it is aimed to investigate the factors that lead to the formation of financial illusion and financial anesthesia. The second part of the study is mostly on the Turkish Economy, and the data takes into account 25 years of public expenditures, direct and indirect taxes, parliamentary elections and economic crises between 1996 and 2022. The data were obtained from the official websites of the Ministry of Treasury and Finance and the Presidency of Strategy and Budget, and are analyzed with the E-Views 9 (x64) package program.

Keywords: Fiscal Anesthesia, Fiscal Illusion, Indirect Taxes

1.GİRİŞ

Çalışmanın *ana sorunu*, teorik olarak mali anestezinin incelenmesi, uygulama olarak Türkiye Ekonomisi için 1996 ile 2022 arasında mali anestezinin geçerli olup olmadığının araştırılmasıdır. Çalışmanın *ara sorunları*, mali anesteziyi oluşturan temel faktörlerden özellikle dolaylı ve dolaysız vergilerin incelenerek, mali anesteziyi ortaya çıkarıp- çıkarmadığının ekonometrik bir inceleme ile belirlenmesidir.

Çalışmanın *amacı*, Türkiye Ekonomisi için yapılan ekonometrik analiz çerçevesinde mali anestezinin belirlenmesi halinde bu durumun olumlu olumsuz etkilerinin araştırılmasıdır. Çalışmanın *kapsamı*, mali anestezinin belirlenmesi amacı doğrultusunda kamusal gelirler içerisindeki vergi gelirleri, doğrudan ve dolaylı vergilerle sınırlandırılmıştır.

¹ Dr. Öğr. Ü., Kırıkkale Üniversitesi, İktisat Bölümü, Orcid Numarası: 0000-0003-1396-2455, sara_onur@yahoo.com

Çalışmanın literatürdeki *teorik alt yapısı*, politik açıdan cumhuriyet öncesi krallık rejimi ve cumhuriyet sonrası demokratik sistemler sınıflandırması dikkate alınarak krallık rejiminde yoğun olan mali illüzyon yerine, günümüz demokratik rejimlerinde yoğun olan mali anestezinin incelenmesine dayanmaktadır. Çalışmanın ana *varsayımları*, dolaylı vergiler temel olarak mali anestezinin ortaya çıkmasında akla gelen en önemli ilk faktördür.

Çalışmanın *araştırma soruları*, ülkemiz devlet bütçesi incelenerek mali anestezinin oluşumunda dolaylı vergiler etkili midir? Etkili ise, bu etkinin oransal değeri nedir? Ekonomi kaynaklı ve ekonomi dışı faktörlerin kamusal harcamalar, kamusal gelirler, vergiler, dolaylı ve dolaysız vergiler üzerindeki etkisi nasıl gerçekleşmektedir? Çalışmanın bulguları mali anestezide işaret ediyorsa, bu durumun olumlu olumsuz etkileri nelerdir? gibi sorulardan oluşmaktadır.

Çalışmanın *yöntemi*, teorik ve uygulamalı olarak, nitel ve nicel analiz olarak iki kısımlıdır. Teorik analiz, literatürde mali anestezinin incelenmesine dayanmaktadır. Nicel analiz Türkiye Ekonomisi'nde dolaylı vergilerin mali anesteziyi ortaya çıkarıp çıkarmadığına ilişkin olup, bunun için 1996 ile 2022 yıllarına ait veriler, Hazine ve Maliye Bakanlığı'ndan ve TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın resmi sitelerinden edinilip, E-Views 9 (x64) ekonometrik paket programına göre işlenerek analiz edilmektedir.

Ekonometrik analizde bağımlı değişken bütçe açıkları olup, bağımlı değişken dolaylı ve dolaysız vergilerdir. Ayrıca ekonometrik çalışmada kısmi denge analizi amaçlanmış olup, özellikle vergileri, kamusal gelirleri etkilemesi demokratik yönetim sistemi çerçevesinde uygulanan milletvekili genel seçimler gibi ekonomi dışı faktörler ile ekonomik açıdan ülkemizi etkileyen ekonomi kaynaklı krizler kukla değişken olarak alınmaktadır.

1. MALİ İLLÜZYON: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜRDEKİ YERİ

Mali illüzyon kavramı, literatürde ilk kez 1903 yılında Puviani tarafından, politika yapıcının kamusal harcamalar ve kamusal gelir boyutundaki uygulamalarında ve “halka karşı davranışlarında dürüst olmadığını açıklayan” bir tür gösterge ve “halk tarafından bütçenin yanlış algılanması” olarak kullanılmıştır (Aktaran Mourao, 2008:50).

Puviani, çalışmasında mali illüzyon kavramı bünyesinde iki farklı sonuca sahip iki farklı olguyu gündeme getirmektedir. Şöyle ki, politika yapıcı halka karşı, kamusal gelirler açısından dürüst olarak davranmadığında olgu *kandırmaya* dayalı (mali anestezi) ve halk tarafından bütçenin yanlış algılanmasında olgu *kanmaya* dayalı (mali illüzyon) olarak sonuçlanmaktadır.

Sonuçları farklı olan olgular, sebepleri açısından da farklıdır. Çünkü, mali anestezi *politika yapıcının kandırması* ve mali illüzyon *halkın kanması* ile ortaya çıkmaktadır. Buna göre, teorik açıdan yönetilenlerin davranışlarındaki psikolojik temeller, yönetilenlerin gelir ve gelişmişlik düzeyi ve gölge ekonomisi gibi faktörler de *mali illüzyon*, politika yapıcının *doğrudan davranışları*, devlet bütçesi ve borçlanma politikası, *dolaylı davranışları*, meclis, yerel yönetimler, bürokrasi, sendikalar, temsili seçim sistemleri manipulasyonları, rantiyer sınıf, kiracı sınıfı, telkin ve ikna yolu gibi faktörlerle *mali anestezi*, kapsamında incelenmektedir.

1.1. Yönetilenlerin Davranışları: Psikolojik Temeller

Literatürde ilk kez McCulloch (1851) tarafından mali illüzyonun oluşumunda yönetilenlerin psikolojik nitelikli davranışları kapsamında kamu harcamaları ve gelirleri ile ilgili olarak ortaya

çıkan “ *Fayda ve maliyetlerin hafife alınması*” ile meşru olarak ortaya çıkması incelenmektedir (West ve Winer, 1980:607).

Bireylerin rasyonel olmayan davranışları bir yandan öngörülmezlik içerirken, diğer yandan bilinçaltılarında meydana gelen huzursuzlukla devlete güvensizlik ve vergi isyanları biçiminde olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir (Empoli, 2002:354). Özellikle seçim dönemlerinde kendi kişisel menfaatleri çerçevesinde yeniden seçilmek isteyen politika yapıcıdan bazı kazançlar (hedonistik) elde etmek isteyen bireylerin elde ettikleri kazançların seçim sonrası nasıl finanse edildiğini önemsememesi de mali illüzyona yol açmaktadır (Sanandaji ve Wallace, 2010:1).

Yönetilenlerin ekonomi ve politika hakkında bilgili olmaması, kararsız veya ilgisiz olması gibi davranışlarına yön veren psikolojik kaynaklı faktörler de mali illüzyonun oluşumunda rol oynamaktadır (Ifere ve Okoi, 2018:18).

1.2. Yönetilenlerin Davranışları: Halkın Gelişmiş Düzeyi

Davranışların rasyonel ve adaptif beklentilere göre şekillendiği varsayımı dikkate alındığında, düşük gelir ve eğitim seviyesine sahip yönetilenlerin, adaptif beklentiler çerçevesinde, ödediği vergiden daha fazla kamusal hizmet talep etmeleri durumunda mali illüzyonun ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Gemmell vd., 1999:689).

1.3. Yönetilenlerin Davranışları: Gölge Ekonomisi

Ekonomik faaliyetlerin, yasal mal ve hizmet üretiminin, dağıtımının resmi kayıtlarda gösterilmemesi ile ortaya çıkan gölge ekonomisi ile mali illüzyon arasında çift yönlü ve ters orantılı bir ilişki mevcuttur. Gölge ekonomisi büyüdükçe azalan mali illüzyona karşılık, küçülmesi karşısında mali illüzyonun artışı söz konusudur (Buehn ve Dell’Anno, 2018:1613).

2. MALİ ANESTEZİ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜRDEKİ YERİ

Mali anestezi, 1990’ lı yıllardan sonra özellikle devlet bütçesinde şeffaf olması gerektiği konusundaki kamuoyu baskısından (Dolery ve Worthington, 1996, s. 261) yaptığı açıklamalarla ve özellikle yeniden seçim baskısından (Misiolek ve Elder, 1988:233) kaçınmak için oynadığı bir tür politik oyun türüdür (Cepparulo, Eusepi ve Giuriato, 2019:291).

Geniş anlamda mali anestezi, kamu mallarının maliyet ve faydaları hakkında, ekonomik etkinlik ve verimlilik ilkeleri ihlal edilerek yönetilenlerin manipüle edilmesidir (Carter, 1982:356). Dar anlamda mali anestezi, politika yapıcının vergilerin özellikle dolaylı vergilerin yükünün olduğundan daha düşük gösterilerek ve böylece kamu harcamalarını arttırarak, artan kamu harcamalarının faydalarının yeniden seçim amacıyla kullanması olarak ifade edilebilmektedir (Campbell, 2004:305).

Vergi yükünün olduğundan daha düşük gösterilmesinin diğer bir faydası da vergi direncinin oluşumuna izin vermeyen bir mali sistemin organizasyonunu sağlamaktır (Rowan ve Roland, 2003:3).

2.1. Politika Yapıcının Mali Anesteziye Yol Açan Doğrudan Davranışlarındaki Faktörler

Bu kısımda devlet bütçesi ve borçlanma politikasının mali anestezinin oluşumunda oynadığı rol özetlenmektedir.

2.1.1. Devlet Bütçesi

Politika yapıcının kamusal harcama ve gelirlerine ilişkin açıklamalarında noksan veya yetersiz beyanları ve vergilendirme sisteminde daha çok dolaylı vergileri kullanması (Rowan ve Roland, 2003:8) nedenleriyle yönetilenlerin bütçe gelir ve gider hesaplarını anlamamaları veya ilgilenmemeleri nedeniyle meydana gelmektedir (Cepparulo, Eusepi ve Giuriato, 2019:290).

Ayrıca vergi sisteminin kamaşıklığı, vergiye tabi ürünlerin çeşitliliği, vergilendirme sisteminde doğrudan vergilendirme konusunda isteksiz olan politika yapıcı, vergileme sisteminde dolaylı vergileri ağırlıklı olarak tercih etmesi (Ziogas ve Panagiotidis, 2020:5) sayesinde vergi mükelleflerinin algılarının sistematik olarak çarpıtılması, yüksek gösterilen vergilerin kamu harcamalarını arttırmak için gerekçe olarak kullanılması ile mali anestezi meydana gelmektedir (Buehn ve Dell'Anno, 2018:1609).

2.1.2. Borçlanma Politikası

Ekonomik etkinlik ve verimlilik kriterlerine aykırı olarak, adil olmayan vergilendirme sistemi ve popülistik amaçlarla yetersiz kalan kamusal gelirlere karşılık kamu harcamalarını arttırmak için hükümetlerin borçlanmaya başvurması, zincirin ilk halkasında kamu gelirleri- kamu harcamalarında mali anesteziyi fark etmeyen yönetilenlerin zincirin ikinci bir halkasında ikinci kez anesteziye maruz bırakılmaktadır.

Politika yapıcının yeni bir finansman kaynağı olarak borçlanmayı kullanması, gelecek nesillerin ekonomik refahını azaltmasına rağmen, yönetilenlerin artan kamu harcamalarına karşılık daha düşük vergi (Rowan ve Roland, 2003:4) ile karşılandığına ikna edilmesi ile ortaya mali anesteziye yol açan borçlanma politikasını ortaya koymaktadır (Cepparulo, Eusepi ve Giuriato, 2019:291).

Görev süresinin bitimine bir yıl kalan politika yapıcının bütçe açığının yanı sıra, bağımsız bir borçlanma politikası izlediği gözlemlenmektedir (Ifere ve Okoi, 2018:13). Ayrıca politik bütçe döngülerine yol açan emeklilik rezerv fonlarına yönelik politik tehditler biçiminde ortaya çıkan mali anestezinin sonucu emeklilik rezerv fonlarının zamanından önce harcanmasına yol açmaktadır (Wang ve Bohn, 2019:63).

2.2. Politika Yapıcının Mali Anesteziye Yol Açan Dolaylı Davranışlarındaki Faktörler

Politika yapıcı mali anesteziyi uygularken, doğrudan uygulamak yerine meclis, yerel yönetimler, bürokrasi ve sendika gibi kurumları hatta milletvekili genel seçimleri gibi demokratik yönetim sistemin en önemli kısmını dahi kullanabilmektedir.

2.2.1. Meclis

Mecliste bakanlık sayısının artmasıyla daha az verimliliğin meydana gelerek, artan kamu harcamalarının boyutlarının halktan çok meclis için gerçekleştirilmesi mali anesteziğin artmasında önemli bir faktördür (Mourao, 2008:52).

2.2.2. Yerel Yönetimler

Merkezi ve yerel yönetimler arasındaki asimetrik ilişkide, uzlaşmacı bir rekabet söz konusudur.

Bir başka deyişle, merkezi ve yerel yönetimler arasında açık veya gizli anlaşma, komplo ve göz yummanın var olması ile devletin faaliyet alanı haksız olarak genişlerken, bedelini halkın ödediği bir mali anestezi meydana gelebilmektedir (Campbell, 2004:302).

Maksimum bütçeyi hedefleyen politika yapıcının ve bürokratların toplam hibe gelirlerini gizlemesi (Dollery ve Worthington, 1996:277) ve halkın merkezi ve yerel yönetimlerden gelen hibe akışlarının gerçek değerini hesaplayamaması ve yerel vergileri küçümsemesiyle ortaya çıkan Sinek Kağıdı Etkisi mali anesteziğin oluşumunda önemli rol oynamaktadır (Turnbull, 1998:1).

2.2.3. Bürokrasi

Politika yapıcı bütçe bilançolarından yönetilenleri uzak tutmak için “mali dumanı” ve gerçek maliyetleri gizlemek için “aynaları” bürokrasi ile kullanabilmektedir (Cepparulo, Eusepi ve Giuriato, 2019:291). Ayrıca, bürokrasi sayesinde politika yapıcı kamu mallarının finansmanında hile ve el çabukluğu ile mali anesteziyi meydana getirmektedir (Rowan ve Roland, 2003:10).

2.2.4. Sendikalar

Politika yapıcının bütçe baskısını hafifletmek için sendikaları ikna etmesi söz konusudur (Rowan ve Roland, 2003:5)

2.2.5. Temsili Seçim Sistemleri Manipulasyonları

Seçim dönemlerinde politika yapıcının yeniden seçilmek için yönetilenlerin beklentilerini karşılamak uğruna vergi oranlarını düşürmesi, imtiyaz ve ayrıcalıkları ve kamu harcamalarını artırması söz konusudur (Lowery, 1987:857). Kamu maliyesinin şeffaflığının azalması sayesinde partizanlığa dayalı kamu borcunun büyümesine yol açabilmektedir (Giegiel, 2019:607).

3. TÜRKİYE EKONOMİSİ' NDE MALİ İLLÜZYON VE MALİ ANESTEZİYE İLİŞKİN GERÇEKLEŞTİRİLEN NİCEL ANALİZ

Durkaya ve Ceylan tarafından gerçekleştirilen çalışmada, mali illüzyon mali aldanma isimlendirmesi altında ve kamu harcamalarının finansmanında vergi bileşenlerinin rolü açısından incelenmektedir. Çalışmada 1997- 2004 arası yıllık Gayri safi yurt içi hasıla, bütçe

harcamaları, vergi gelirleri, dolaysız vergi gelirleri, gelir- kurumlar- servet ve dış ticaret vergileri temel değişkenler olarak alınmıştır.

Çalışmada, toplam vergi gelirleri ile bütçe harcamaları arasındaki ilişkinin varlığı ve ilişkinin yönü de harcamalardan vergi gelirlerine doğru olduğu, harcama- vergi arasındaki ilişkide harcamalarla dolaylı vergiler arasında bir ilişki tespit edilmiş olup, harcamalarla dolaysız vergiler arasında bir ilişki olduğuna dair bulgu edinilmemiştir. Bütçe harcamalarının daha çok dolaylı vergi gelirleri ile finanse edildiği ve bu durumun vergide algı yanılığısı içeren bir mali aldanıma sahip olduğu genel sonucuna ulaşılmaktadır (Durkaya, Ceylan, 2007:35).

Sandalcı ve Sandalcı' nın yaptıkları çalışmada mali anestezinin araştırılmasına yönelik İstanbul'da ikamet eden 20 yaş ve üzeri bireylere anket uygulanarak, anket sonuçları ANOVA (tek yönlü varyans analizi) ile mali anestezinin geçerliliğine dair bulgular edinmektedir (Sandalcı, Sandalcı, 2021:8).

3.1. Türkiye Ekonomisi' nde Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Vergi Gelirlerine Oranlarının ve Ardışık Farklarının İncelenmesi

Tablo.1.' dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı ve bu payların farklarının gelişimi görülmektedir. Dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı Tablo.1. incelendiğinde ilk göze çarpan dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payının dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payından sürekli olarak fazla olmasıdır.

Yıllara göre dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı incelendiğinde, 1996- 1997 arasında azalma, 1998' de artış, 1999- 2005 arasında azalma, 2006- 2007 arası sabit, 2008' de artma, 2009'da azalma, 2010- 2012' de artma, 2013' de azalma, 2014, 2015 ve 2016' da sabit, 2017 ve 2018' de artış, 2019' da azalma ve 2020 ve 2021' de sabit ve 2022' de yüksek oranlı bir artış göstermiştir. Azalma ve sabitlik gösteren yıllar yerine artış yıllarını dikkate alındığında, 1998, 2008, 2010, 2011, 2012, 2017, 2018 ve 2022 yıllarında dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payında artış gözlemlenmektedir.

Yıllara göre dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı incelendiğinde, 1996- 1998 arasında azalma, 1999- 2000 arasında artma, 2001' de azalma, 2002' de artış, 2003' de azalma, 2004' de artış, 2005' de sabit, 2006' da artış, 2007' de azalma, 2008' de sabit, 2009' da azalma, 2010' da artma, 2011' de sabit, 2012' de azalma, 2013' de artma, 2014' de azalma, 2015' de artma, 2016' da azalma, 2017' de artma, 2018 ve 2019' da azalma, 2020' de artma, 2021' de azalma ve 2022' de yüksek oranlı artış görülmektedir. Azalma ve sabitlik gösteren yıllar yerine artış yıllarını dikkate alındığında, 1999, 2000, 2002, 2004, 2006, 2010, 2013, 2015, 2017, 2020 ve 2022 yıllarında dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payında artış gözlemlenmektedir.

Dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının, her ikisinin de payının arttığı yıllar 2010, 2017 ve 2022 olarak gözlemlenmektedir.

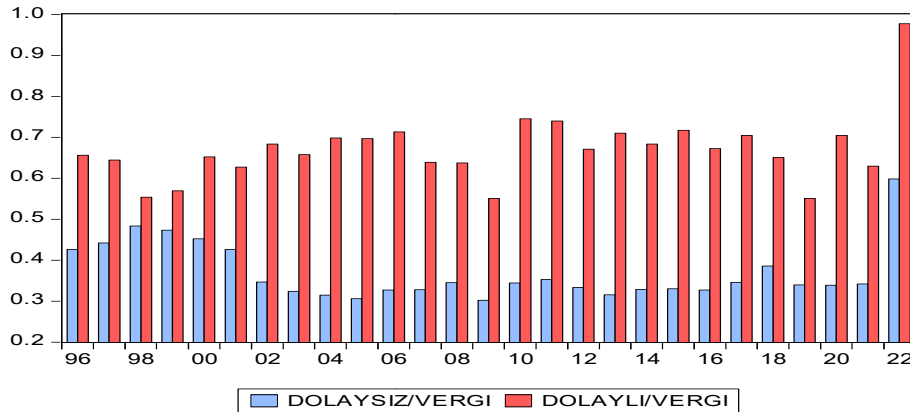
Tablo.1. Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin, Vergilere Oranları (%) ve Ardışık Farkları (%)

Yıllar	DOLAYSIZ/ VERGI	DOLAYLI/ VERGI	Dolaylı Dolaysız Farkı	Yıllar	DOLAYSIZ/ VERGI	DOLAYLI/ VERGI	Dolaylı Dolaysız Farkı
1996	43	66	23	2010	34	74	40
1997	44	64	20	2011	35	74	39
1998	48	55	07	2012	33	67	34
1999	47	57	10	2013	32	71	39
2000	45	65	20	2014	33	68	35
2001	43	63	20	2015	33	72	39
2002	35	68	33	2016	33	67	34
2003	32	66	34	2017	35	70	35
2004	32	70	38	2018	39	65	26
2005	31	70	39	2019	34	55	21
2006	33	71	38	2020	34	70	36
2007	33	64	31	2021	34	63	29
2008	35	64	29	2022	60	98	38
2009	30	55	25				

Kaynak: veriler <https://www.hmb.gov.tr> ve <https://www.sbb.gov.tr> sitelerinden derlenmiştir.

Türk Vergi Sistemi'nde hangi tür vergilerin çoğunlukla kullanıldığının belirlenmesi için dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı dikkate alınmaktadır. Grafik.1.'de görüldüğü gibi, dolaylı vergiler dolaysız vergilere göre çok açık bir şekilde daha fazla kullanılmaktadır.

Grafik.1. Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Vergi Gelirleri İçindeki Oranının İncelenmesi (%)

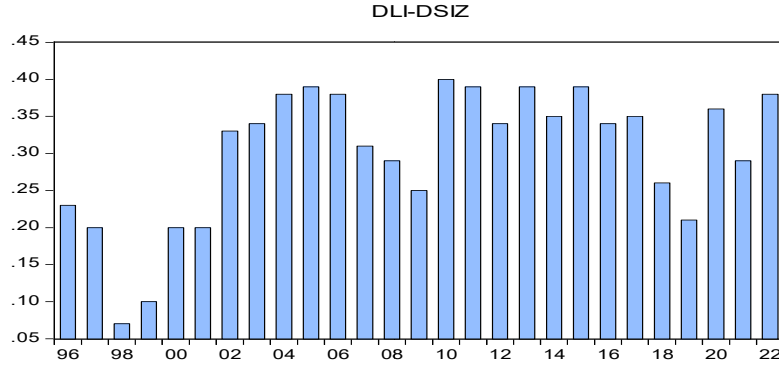

Kaynak: veriler <https://www.hmb.gov.tr> ve <https://www.sbb.gov.tr> sitelerinden derlenmiştir.

Grafik.2. ardışık farkların grafiksel gösterimi mevcuttur. Dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının ardışık yıllara göre farklarının gelişimi, 1996 ve 1997' de % 20'lerde iken 1998' de bu fark dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının

azaltılmasıyla % 7 iken, 1999’ da ardışık fark % 10’ a yükselmiş ve bu yükseliş 2007’ ye kadar sürmüştür. 2007’ de % 31’ e düşen fark, 2010’ a kadar azalmaya devam etmiştir. 2010’ da % 40 olan ardışık fark 2012’ de düşme eğiliminde olan ardışık fark 2013’ de artmasına rağmen, 2014’ de azalış, 2015’ de artış, 2016’ da azalış, 2017’ de artış, 2018 ve 2019’ da azalış, 2020’ de artış, 2021’ de azalış ve 2022’ de azalma biçiminde dalgalanma göstermektedir.

Grafik.2. Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Paylarının Ardışık Farklarındaki Gelişme (%)

Kaynak: DLI: Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki % olarak payını, DSIZ: Dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki % olarak payını, DLI-DSIZ: dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki paylarının farklarıdır. veriler <https://www.hmb.gov.tr> ve <https://www.sbb.gov.tr> sitelerinden derlenmiştir.

Tablo.1., Grafik.1. ve Grafik.2. incelendiğinde, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının sürekli dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payından büyük olmasına rağmen, dolaylı vergilerdeki dalgalanmanın dolaysız vergilerdekine göre daha fazla dikkat çektiği görülmektedir.

Ayrıca, 2010, 2017 ve 2022 yıllarında dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı her iki veri için de artış göstermektedir.

Tablo.2. kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin GSYH’ ya oranlarını göstermektedir. Tablo incelendiğinde, ilk bakışta gözlemlenen kamu harcamalarının yıllar itibariyle kamu gelirlerinden fazla olmasıdır.

Bir başka deyişle devlet bütçesinde istisnasız açık bütçe politikası izlenmektedir. Bütçe açığındaki artış süreklilik göstermekte ve kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki fark özellikle 1999, 2003, 2009, 2019, 2020 ve 2022 itibariyle artış göstermektedir. 2022’ deki kamu gelirlerindeki sıra dışı azalma dikkat çekicidir.

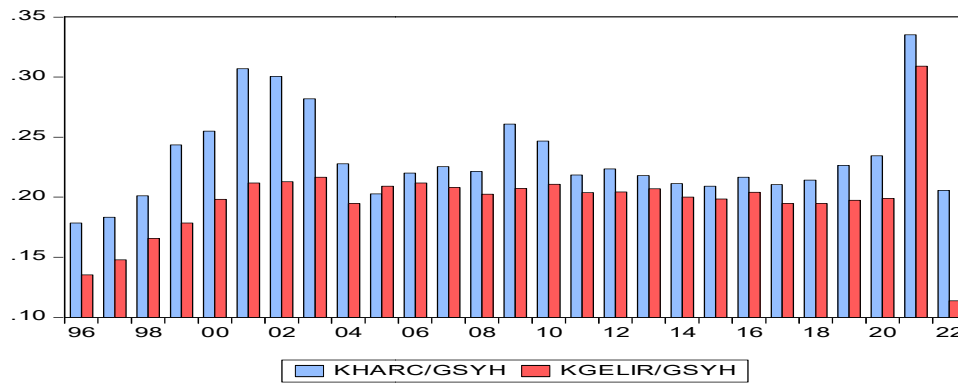
Tablo.2. Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirlerinin GSYH' ya Oranlarının İncelenmesi (%)

Yıllar	KHARC/GSYH (%)	KGELIR/GSYH (%)	Yıllar	KHARC/GSYH (%)	KGELIR/GSYH (%)
1996	18	14	2009	26	21
1997	18	15	2010	25	21
1998	20	17	2011	22	20
1999	24	18	2012	22	20
2000	26	20	2013	22	21
2001	31	21	2014	21	20
2002	30	21	2015	21	20
2003	28	22	2016	22	20
2004	23	20	2017	21	21
2005	20	21	2018	21	20
2006	22	21	2019	23	20
2007	23	21	2020	23	20
2008	22	20	2021	34	31
2009	26	21	2022	21	11

Kaynak: veriler <https://www.hmb.gov.tr> ve <https://www.sbb.gov.tr> sitelerinden derlenmiştir.

Tablo.3.' de gözlemlenen sonuçlar, grafik.3.' de daha belirgindir. 2022 yılında dolaylı ve dolaysız vergilerin artmasına rağmen, toplam kamu gelirlerindeki artışın diğer yıllara göre çok az olması, kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin arasındaki farkın büyüklüğü, bu yılda kamu harcamalarının finansmanında kamu gelirlerinin dışında, emisyon veya borçlanma gibi başka kaynakların kullanılmış olma olasılığını ortaya çıkarmaktadır.

Grafik.3. Kamu Harcama ve Kamu Gelirlerinin Gayri Safi Yurt İçi Hasılaya Oranları (1996- 2022) (%)

Kaynak: veriler <https://www.hmb.gov.tr> ve <https://www.sbb.gov.tr> sitelerinden derlenmiştir.

4. TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN MALİ ANESTEZİ ÜZERİNE BİR MODEL DENEMESİ (1996- 2022)

Bu kısma ait teorik alt yapının temel varsayımı dolaylı vergilerin mali anestezinin oluşumunda önemli bir rol oynamasıdır. İncelenen temel makro ekonomik değişkenler, bağımlı değişken olarak kamusal harcamalar, bağımsız değişkenler olarak kamusal gelirler, dolaylı vergiler ve dolaysız vergiler ele alınmaktadır.

Ayrıca kısmi denge analizi gerçekleştirilmesine rağmen, ülke ekonomisini etkileyen demokratik yönetim zorunlulukları dolayısıyla meydana gelen milletvekili genel seçimleri ve referandumlar (Milletvekili genel seçimleri olarak 1999, 2002, 2007, 2010 anayasa reformu, 2011, 2015 ve 2018 yılları) ve ekonomik krizler (2000, 2001, 2008, 2018 ve 2020 (karantina dönemi olmasına rağmen makro ekonomik değişkenleri etkilediği dikkate alınarak) yılları.) kukla değişken olarak alınmaktadır.

Çalışmada kullanılan data 1996 ile 2022 arasındaki yılları kapsamakta olup, yıllık olarak Hazine- Maliye Bakanlığının ve TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı' nın resmi sitelerinden yıllık olarak edilmiş olup, E-Views 9 (x64) paket programla veriler işlenmektedir.

Çalışmada uygulanacak ekonometrik yöntem birim kök testleri, ko- entegrasyon testleri, Granger Nedensellik Testleri ve Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model' dir.

4.1. Seçim ve Ekonomik Krizlerin Kukla Değişken Olarak Alınması

Binom dağılıma sahip, rakamsal olarak ifade edilemeyen niteliksel değişkenler, ırk, renk, din, milliyet, coğrafi bölge, politik karışıklıklar, afetler ve politik sistem değişiklikleri gibi faktörler, sayısal olarak belirlenen değişkenleri etkileme gücüne sahip olmaktadır (Gujarati, 1995:299).

Bu çalışmada da seçim ve kriz olarak iki kukla değişken dikkate alınmaktadır. Milletvekili Genel Seçimleri (Referandumlar dahildir) olarak 1999, 2002, 2007, 2010, 2011, 2015 ve 2018 yılları olarak 7 yıl, ekonomik kriz yılları olarak 2000, 2001, 2008, 2018 ve 2020 olarak 5 yıl alınmaktadır. Teorik çatıya uygun olarak dolaylı vergilerin bağımsız değişken, kamusal harcamaların ve dolaysız vergilerin bağımlı değişken, seçim ve ekonomik krizlerin kukla değişken olarak alındığı modele geçmeden önce verilerin logaritmik değerleri açısından gerçekleştirilen birim kök testleri yapılmalıdır.

4.2. ADF (Augmented Dickey Fuller) Birim Kök Testleri

Ekonometrik çalışmalarında kullanılan zaman serisi verilerinde birim kök testinin önemi, serilerin durağan olup- olmadığı açısından dır. Durağan olmayan seriler anlamlı t ve F istatistik değerlerine sahip olsalar bile, sonuçlar tartışmaya açık ve güvenilir değildir. dolayısıyla analizde kullanılan verilerin Dickey ve Fuller tarafından gerçekleştirilen birim kök testlerine tabi tutulması gerekmektedir (Durkaya, Ceylan, 2007: 25).

Kamusal gelirler, dolaylı vergiler ve dolaysız vergilerden oluşan üç temel serilerin düzeyde ve 1 yıl gecikmeli değerleri alınarak durağan olup olmadığına dair birim kök test sonuçları Tablo.3.' de verilmektedir.

Bu tabloya göre, dolaylı vergiler 1 derecede sabit terimli %1, %5 ve % 10 anlamlılık düzeyinde

durağan, dolaysız vergilerin ve kamu harcamalarının 1 derecede sabit terimli % 10 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu (%1 ve %5 anlamlılık düzeylerinde durağan olmadıkları) gözlemlenmektedir.

Tablo.3. Kamu Harcamaları (KH), Dolaylı Vergiler (DLI) ve Dolaysız Vergiler (DSIZ) İçin Yapılan Birim Kök Testleri

Değişken	t istatistiği	Kritik değerler (%1, %5, %10)	Birim Kök Var/Yok (%1, %5, %10)
Dolaylı Vergiler	-6.632573	-3.724070 -2.986225 -2.632604	Yok %1 Yok %5 Yok %10
Dolaysız Vergiler	-2.795573	-3.737853 -2.991878 -2.635542	Var %1 Var %5 Yok %10
Kamu harcamaları	-2.778438	-3.724070 -2.986225 -2.632604	Var %1 Var %5 Yok %10

4.3. Ko- Entegrasyon Testleri

Johansen tarafından bilime kazandırılan ko entegrasyon testi, serilerin birlikte hareket edip etmediklerini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bağımlı değişkenin gecikmesinin alınması sayesinde kurulan VAR (vektör otoregresif model) modelinde gecikmeli değerler dikkate alındığında hata düzeltme modeli de elde edilmektedir (Durkaya, Ceylan, 2007: 27).

Kamu harcamaları, dolaylı vergiler ve dolaysız vergiler arasında ki ko entegrasyonun görülebilmesi için yapılan Johansen ko entegrasyon testi sonuçları Tablo.4.' de verilmektedir. Tablo.4.' den de görüldüğü gibi kamu harcamaları- dolaylı vergiler i kamu harcamaları ve dolaysız vergiler, dolaylı ve dolaysız vergiler olarak ikili değişkenler birlikte hareket etmektedir.

Tablo.4. Kamu Harcamaları, Dolaylı ve Dolaysız Vergiler Arasındaki Ko Entegrasyon Testi Sonuçları

İkili Değişkenler	Gecikme	Eigen Değeri	Max Eigen Statistic	%5 kritik Değer (15.49471) Ko entegre; Evet (E) / Hayır (H)
Kamu Harcaması– Dolaylı Vergiler	1	0.385658	12.18008	E
“	2	0.452409	14.54368	E
Kamu Harcaması- Dolaysız Vergiler	1	0.403620	12.95930	E
“	2	0.365542	10.97024	E
Dolaylı Vergiler- dolaysız vergiler	1	0.542552	15.51242	H
“	2	0.544710	18.88371	H

4.4. Granger Nedensellik Testleri

Seriler arasında ko entegrasyonun varlığında hata düzeltme modeli, ko entegrasyonun olmadığı seriler arasında uzun dönemli ilişki olmaması açısından önemli olan neden sonuç ilişkisini belirleyen Granger Nedensellik testi gerçekleştirilebilmektedir (Durkaya, Ceylan, 2007: 27). Kamu harcamaları, dolaylı vergiler ve dolaysız vergiler değişkenleri ile ilgili olarak ikili değişkenler için 25 gözlem yılı ve 2 yıl gecikme dikkate alınarak gerçekleştirilen Granger nedensellik testi analizi Tablo.5.' de mevcuttur.

Tablo.5. ikili değişkenlerin F istatistik test değeri açısından incelendiğinde, dolaylı ve dolaysız vergiler ile kamu harcamaları arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu gözlemlenmektedir.

Bir başka deyişle dolaylı vergilerden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Kamu harcamalarından dolaylı ve dolaysız vergilere doğru veya dolaylı vergilerden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisinin bulgusuna rastlanmamaktadır.

Tablo.5. Kamu Harcamaları, Dolaylı Vergiler, Dolaysız Vergilerle İlgili Granger Nedensellik Testleri (Gözlem sayısı 25, Gecikme 2 olarak)

	F İstatistik Değeri	Nedensellik Var/ Yok	Nedenselliğin Yönü
Kamu Harcamaları → Dolaylı Vergiler	19.7468	Yok	Tek
Dolaylı Vergiler → Kamu Harcamaları	1.53571	Var	
Kamu Harcamaları → Dolaysız Vergiler	4.93092	Yok	Tek
Dolaysız Vergiler → Kamu Harcamaları	1.99186	Var	
Dolaysız Vergiler → Dolaylı Vergiler	4.81989	Yok	Hiç Yok
Dolaylı Vergiler → Dolaysız Vergiler	3.95698	Yok	

4.5. Kurulabilecek Muhtemel Modeller

Granger Nedensellik Test sonuçlarına göre Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Kamu Harcamalarının nedeni olmasından dolayı ve teorik çatıya uygun olarak dolaylı vergilerin (DLI) ve dolaysız vergilerin (DSIZ) bağımsız değişken, kamusal harcamaların (KH) bağımlı değişken olarak, seçim (S) ve ekonomik krizlerin (K) kukla değişken olarak alındığı ve olası modeller, ekonometri bilimindeki çeşitli yöntemlere göre modelleştirilebilmektedir.

Bu çalışmada, basit en küçük kareler yöntemi (Gujarati, 1995:734). Bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin de dikkate alındığı bir yöntemdir (Gujarati, 1995:617). Tablo.7. Gecikmesi Dağıtılmış Model Yöntemi' ne göre, kullanılan formülleri matematiksel olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilmektedir:

$KH=c+\beta_0DLI+\beta_1DLI_{t-1}+\alpha S$ (seçim döneminden 1 yıl öncesinde dolaylı vergilerin kamu harcamalarını etkilemesi üzerine; model 5)

$KH=c+\beta_0DSIZ+\beta_1DSIZ_{t-1}+\alpha S$ (seçim döneminden 1 yıl öncesinde dolaylı vergilerin kamu harcamalarını etkilemesi üzerine; model 6)

$KH=c+\beta_0DLI+\beta_1DLI_{t-1}+\alpha K$ (kriz döneminden 1 yıl öncesinde dolaylı vergilerin kamu harcamalarını etkilemesi üzerine; model 7)

$KH=c+\beta_0DSIZ+\beta_1DSIZ_{t-1}+\alpha K$ (kriz döneminden 1 yıl öncesinde dolaysız vergilerin kamu harcamalarını etkilemesi üzerine; model 8)

Tablo.7. incelendiğinde, kurulan 4 modelin t istatistik değerleri 24 serbestlik derecesinde (n-1=24), sırasıyla % 10, % 5 ve %1 düzeyinde anlamlılık testi kritik değerleri, (2,255), (2,621) ve (4,260) açısından değerlendirildiğinde (t istatistik değerleri, kritik değerlerden küçük olması gerekir (Gujarati, 1995:347).) kabul edilebilir olmadığı görülmektedir.

Bağımlı değişken üzerinde etkili olan bağımsız değişkenlerin ve bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin dikkate alındığı bir yöntemdir (Gujarati, 1995:617).

Tablo.7. Statik Gecikmesi Dağıtılmış Model Yöntemine Göre Kurulan Modeller

	Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği	Olasılık	Ek bilgiler
Model 5	C	1.472223	0.252875	5.821945	0.0000	Rsqr: 0.992261
	DSIZ	0.843204	0.144871	5.820394	0.0000	Ad.Rsq: 0.991205
	DSIZ ₍₋₁₎	0.153216	0.134410	1.139913	0.2666	DW: 1.304480
	SECIM	0.010299	0.064924	0.158626	0.8754	
Model 6	C	0.976339	0.325935	2.995499	0.0067	Rsqr: 0.989289
	DLI	1.421134	0.198513	7.158900	0.0000	Ad.Rsq: 0.987828
	DLI ₍₋₁₎	-0.449163	0.183078	-2.453400	0.0225	DW: 1.788673
	SECIM	0.047323	0.074675	0.633716	0.5328	
Model 7	C	1.000420	0.318424	3.141780	0.0047	Rsqr: 0.989598
	DLI	1.396483	0.195902	7.128488	0.0000	Ad.Rsq: 0.988180
	DLI ₍₋₁₎	-0.426481	0.180776	-2.359170	0.0276	DW: 2.121678
	KRIZ	0.081358	0.078733	1.033334	0.3127	
Model 8	C	1.482131	0.247216	5.995297	0.0000	Rsqr: 0.992255
	DSIZ	0.838006	0.141283	5.931381	0.0000	Ad.Rsq: 0.991199
	DSIZ ₍₋₁₎	0.157945	0.131226	1.203606	0.2415	DW: 1.296891
	KRIZ	-0.005954	0.067672	-0.087983	0.9307	

Tablo.8. Dinamik Otoregresif Model Yöntemi' ne göre, kullanılan formülleri matematiksel olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilmektedir:

$KH=c+\beta_0DSIZ+\beta_1DSIZ_{t-1}+\beta_2KH_{t-1}+\alpha S$ (seçim döneminden 1 yıl öncesinde dolaylı vergilerin kamu harcamalarını etkilemesi üzerine; model 9)

$KH=c+\beta_0DLI+\beta_1DLI_{t-1}+\beta_2KH_{t-1}+\alpha S$ (seçim döneminden 1 yıl öncesinde dolaylı vergilerin kamu harcamalarını etkilemesi üzerine; model 10)

$KH=c+\beta_0DLI+\beta_1DLI_{t-1}+\beta_2KH_{t-1}+\alpha K$ (kriz döneminden 1 yıl öncesinde dolaylı vergilerin kamu harcamalarını etkilemesi üzerine; model 11)

$KH=c+\beta_0DSIZ+\beta_1DSIZ_{t-1}+\beta_2KH_{t-1}+\alpha K$ (kriz döneminden 1 yıl öncesinde dolaysız vergilerin kamu harcamalarını etkilemesi üzerine; model 12)

Tablo.8. incelendiğinde, kurulan 4 modelden model 9 ve model 12, t istatistik değerleri 24

serbestlik derecesinde ($n-1=24$), sırasıyla % 10, % 5 ve %1 düzeyinde anlamlılık testi kritik değerleri, (2,255), (2,621) ve (4,260) açısından değerlendirildiğinde kabul edilebilir olmadığı görülmektedir. (t istatistik değerleri, kritik değerlerden küçük olması gerekir (Gujarati, 1995:347).)

Model 10, dolaylı vergilerin mevcut ve gecikmeli değerlerinin ve kamu harcamalarının gecikmeli değerlerinin seçim dönemlerinde kamu harcamalarını etkilediğine dair teoriyi desteklemektedir. Benzer şekilde Model 11, kriz dönemlerinde dolaylı vergilerin mevcut ve gecikmeli değerlerinin ve kamu harcamalarının gecikmeli değerlerinin kamu harcamalarını etkilediğini teorik çatıya uygun olarak göstermektedir.

Tablo.8. Otoregresif Model (Dinamik) Yöntemine Göre Kurulan Modeller

	Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği	Olasılık	Ek bilgiler
Model 9	C	1.025724	0.324216	3.163701	0.0047	Rsqr: 0.993517
	DSIZ	0.745937	0.144026	5.179172	0.0000	Ad.Rsq: 0.992282
	DSIZ _{t-1}	-0.203453	0.217072	-0.937257	0.3593	DW: 1.755500
	KH _{t-1}	0.440117	0.218192	2.017114	0.0566	
	SECIM	0.024778	0.061242	0.404589	0.6899	
Model 10	C	0.708561	0.340282	2.082277	0.0497	Rsqr: 0.990823
	DLI	0.928628	0.323259	2.872704	0.0091	Ad.Rsq: 0.989074
	DLI _{t-1}	-0.541301	0.180293	-3.002350	0.0068	DW: 2.084285
	KH _{t-1}	0.580078	0.309661	1.873265	0.0750	
	SECIM	0.011557	0.073281	0.157707	0.8762	
Model 11	C	0.726868	0.337129	2.156055	0.0428	Rsqr: 0.991040
	DLI	0.938502	0.311007	3.017623	0.0066	Ad.Rsq: 0.989333
	DLI _{t-1}	-0.524099	0.179758	-2.915576	0.0083	DW: 2.308042
	KH _{t-1}	0.552376	0.300541	1.837938	0.0803	
	KRIZ	0.055622	0.076094	0.730961	0.4729	
Model 12	C	1.027846	0.322168	3.190400	0.0044	Rsqr: 0.993522
	DSIZ	0.730690	0.142457	5.129185	0.0000	Ad.Rsq: 0.992288
	DSIZ _{t-1}	-0.203576	0.216580	-0.939957	0.3579	DW: 1.887279
	KH _{t-1}	0.453895	0.223954	2.026738	0.0556	
	KRIZ	0.027770	0.065495	0.424006	0.6759	

4.6. Tahmin Modellerinden Model 10 ve Model 11' in Kısa Dönemdeki Etkiler Açısından İncelenmesi

Modellerdeki bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin ve bağımlı değişkenin β katsayılarının $(\lambda/1 - \lambda)$ formülüne göre, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki

kısa, orta ve uzun vadeli etkilerini göstermektedir. kısa dönemli etkileri elde edilebilmektedir(Gujarati, 1995:219).

Model 10' a göre, seçim dönemlerinde kamu harcamaları üzerinde kısa dönemde dolaylı vergilerin etkisi 0,071372 (% 7), kamu harcamaları değişkeninin kısa dönemde kamu harcamaları üzerindeki etkisi 0,419922 (% 42) olarak elde edilmektedir. Model 11' e göre, kriz dönemlerinde kamu harcamaları kısa dönemde dolaylı vergilerin etkisi 0,061498 (% 6), kamu harcamaları değişkeninin kısa dönemde kamu harcamaları üzerindeki etkisi 0,944378 (% 94) olarak elde edilmektedir. Kukla değişkenlerin pozitif değerli olması otoregresif model için yeterli şart sağlamış olmasından dolayı model 10 ve 11' i istatistiki olarak anlamlı kabul edilmektedir. Model 10 ve 11 deki 0.99 korelasyon katsayısı, seçilen bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni % 99 oranında açıklayabildiğini göstermesi de önemli bir sonuçtur.

4.7. Ekonometrik Analiz Bulguları

Ekonometrik analiz, kısmi denge analizi çerçevesinde kamu harcamaları ve dolaylı vergiler arasındaki ilişkinin mali anestezi etkisine sahip olup olmadığı yönünde araştırılmasına dayanmaktadır. Veriler Hazine ve Maliye Bakanlığı ile TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı' nın resmi sitelerinden edinilen 1996- 2022 yıllarını kapsamaktadır. Milletvekili genel seçimleri ve ekonomik krizler kukla değişken olarak inceleme kapsamına dahil edilmektedir.

Ekonometrik analizde birim kök test sonuçlarına göre dolaylı ve dolaysız vergilerin ve kamu harcamalarının durağandır. Kamu harcamaları ile dolaylı vergiler, kamu harcamaları ile dolaysız vergiler ko entegredir.

Granger nedensellik test sonuçlarına göre de dolaylı vergilerden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Dolaysız vergilerle kamu harcamaları arasında nedenselliğin olmaması, mali illüzyonun ücretli ve maaşlı kesim üzerinde geçerli olmadığı yönünde açıklanabilmektedir. Oysa dolaylı vergilerle kamu harcamaları arasındaki nedenselliğin varlığı ve hatta dolaylı vergilerden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedenselliğin olması, bireylerin alışverişlerinde dolaylı vergileri hissetmemesi ve dolaylı vergilerdeki yüksek oranlı vergilendirmenin kamu harcamalarını arttırabildiği sonuçlarını ortaya çıkarmaktadır.

Statik gecikmesi dağıtılmış model sonuçları istatistik değerleri açısından anlamlı sonuçlara sahip değildir. Dinamik otoregresif modellerden iki tanesi anlamlı sonuçlara sahip olup, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri açıklama gücü % 99 olarak oldukça yüksek bir değere sahiptir. Ayrıca kamu harcamaları ve dolaylı vergilere ilişkin kurulan dinamik modelde seçim kukla değişkeninin katsayısının %2 olması (model 10) ve kriz kukla değişkeninin katsayısının %6 olması (model 11) dolaylı vergilerin kamu harcamalarını etkilemesinde sırasıyla %2 ve %6 oranında da etkili olduğunu göstermektedir.

Bir başka açıdan dolaylı vergilerin kamu harcamaları üzerinde ekonomik krizlerin seçimlere göre daha yüksek bir oranda (üç katı biçiminde) etkili olduğu sonucu elde edilmektedir. Ekonomik krizlerde dolaylı vergilerin etkisi %6 iken kamu harcamalarının etkisi %94, seçim dönemlerinde dolaylı vergilerin etkisi %4 iken, kamu harcamalarının etkisi %42 olarak ortaya çıktığı ekonometrik analiz sonuçlarındandır.

Devlet bütçesinde dolaylı vergilerin ağırlığının artması ve böylece gelir dağılımındaki adaletsizliği yükseltmek sosyal devlet anlayışına aykırı olduğu kadar, enflasyonun keyfi fiyatlandırma nedeni ile artmasına ve devlet karşıtı, en radikal bakış açısında isyankar bir halkın oluşumuna katkıda bulunabilmektedir.

5. SONUÇ ve TARTIŞMA

Literatürde mali illüzyon olarak kullanılan kavram ilk olarak 1903 yılında Puviani tarafından politika yapıcının kamu harcamaları ve kamu gelirleri konusunda halka karşı dürüst olmadığını ifade eden bir 'gösterge' olarak kullanılmıştır. Bu anlamda mali illüzyon bir tür 'aldatma'dır. Mali illüzyonun bir diğer özelliği de sürekli olarak kullanılabilir bir 'aldatma yöntemi' olmamasıdır.

Çalışmanın teorik bölümü, yönetilenlerin psikolojik temellere dayalı olan davranışları, yönetilenlerin gelişmiş düzeyleri ve gölge ekonomisi ile açıklanan mali illüzyon, politika yapıcının doğrudan ve dolaylı olarak mali anestezi uyguladığına dair devlet bütçesi, borçlanma politikası, meclis, yerel yönetimler, bürokrasi, sendikalar ve seçim sistemi manipülasyonları başlıkları altında araştırılmaktadır.

Mali illüzyonun olumlu sonucu, politika yapıcı sosyal fayda için emeklilik fonlarına daha fazla borç aldığı anda ortaya çıkar. Ülkemizdeki bu duruma bir örnek 'iade ödemeleri' dir. Mali illüzyonun olumsuz sonuçları, uzun vadeli istikrarsızlık, kamu harcamalarındaki artıştan kaynaklanan bütçe açıkları ve bunun makroekonomik sonuçları, kamu sektörünün kaçınılmaz büyümesi, kamu ekonomisinin başarısızlığı, devletin "gerekli bir kötülük" olmasını gerçekleştiren politika yapıcı başarısızlığı ve ekonominin çıkmaza girmesi olarak sayılabilmektedir.

Çalışmanın literatür kısmından elde edilen bilgilere göre mali illüzyonu önlemenin ilk adımı şeffaflıktır. Politika yapıcılar ile yönetilenler arasındaki mali şeffaflığın artması, daha düşük oranlar yanılması ortaya çıkarıyor. Mali illüzyonu önlemenin ikinci yolu ise kalıcılık özelliğinden dolayı tek hamlede bitirmek mümkün değildir. Ancak kademeli ve küçük düzeltmeler yapılmalıdır. Üçüncü yol, insanların zihniyetindeki "bedava kamu hizmeti" inancının silinmesidir. Böylece halk kendisine verilen karşılıksız olmadığını kabul ederse mali hesaplarında daha dikkatli olabilmektedir. Çünkü "bedavaya" alışmış insanlar, bütçeden elde edilen haksız kazançlara karşı daha duyarlı olabilmektedir. Dördüncü yol ise bürokrasi ve devlette çalışan kişilerin mutlaka liyakat sahibi olmalarıdır. Böylece kayıt dışı ekonominin oluşmaması sağlanmaktadır.

Çalışmanın nicel analizinin ilk kısmında öncelikle dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı, kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin GSYH' ya oranları araştırılmaktadır. İkinci kısmında 1996 ile 2022 yılları arasındaki 25 yıldaki kamu harcamaları, dolaylı ve dolaysız vergiler, seçim ve kriz yılları dikkate alınarak birim kök, ko entegrasyon testleri, Granger nedensellik testleri yapılmıştır. Son kısımda ekonometrik açıdan basit regresyon modeli, statik gecikmesi dağıtılmış model ve dinamik otoregresif modeller kurulmuş ve dolaylı vergilerin kamu harcamaları üzerinde özellikle seçim ve kriz dönemlerinde belirgin etkili olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuç bir başka açıdan mali anestezinin varlığına yönelik olarak da yorumlanmaktadır.

Bireylerin algı ve anlayışını zorlayan ve hatta çoğu zaman anlaşılmaz olan dolaylı vergilerin kamu harcamaları üzerinde etkili olması, bireylerin dolaylı vergilerin yüksek oranlı olması ile ciddi bir mali anesteziye maruz kaldığını ifade etmektedir. Ayrıca dolaylı vergilerin gelir dağılımında adaletsizliğe yol açması da sadece ekonomik açıdan değil sosyal açıdan da ciddi potansiyel sorunlara da işaret etmektedir. Dolaylı vergilerin yüksekliğinin özellikle hiperenflasyon dönemlerinde enflasyonu körükleyici işleve sahip olan keyfi fiyatlandırmaları da beraberinde getirmesi açısından da oldukça potansiyel olumsuzluklara sahip olabileceği konusu da büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Buehn A., Dell'Anno R. ve Schnider F. (2018), Exploring The Dark Side of Tax Policy: An Analysis of The Interactions Between Fiscal Illusion and The Shadow Economy, *Empir Econ*, 54 (2), 1609-1630.
- Campbell R. J. (2004), Leviathan and Fiscal Illusion In Local Government Overlapping Jurisdictions, *Public Choice*, 120 (4), 301-329.
- Carter R. (1982), Beliefs and Errors In Voting Choices: A Restatement of The Theory of Fiscal Illusion, *Public Choice*, 39 (3), 343- 360.
- Cepparulo A., Eusepi G. ve Giuriato L. (2019), Public- Private Partnership and Fiscal Illusion: A Systematic Review, *Journal of Infrastructure, Policy and Development*, Special Issue: Can Public-Private Partnerships Improve Efficiency In Building Infrastructure?, 3(2), 288- 309.
- Dell'Anno R., Dollery B. E. (2014), Comparative Fiscal Illusion: A Fiscal Illusion Index For The European Union, *Empir Econ*, 46 (1), 937- 960.
- Dollery B.E. ve Worthington A.C. (1996), The Empirical Analysis Of Fiscal Illusion, *Journal of Economic Surveys*, 10(3), 261- 297.
- Durkaya M. ve Ceylan S. (2007), Kamu Harcamalarının Finansmanında Vergi Bileşenlerinin Rolü ve Mali Aldanma, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 15- 35.
- Ed. Koedijk K.G., Aizenman J. ve Chinn M.D. (2020), Journal of International Money and Finance, Special Section On Swiss National Bank, Ziogas T. ve Panagiotidis T., Revisiting The Political Economy of Fiscal Adjustments, *Elsevier Ltd*, ISSN: 0261-5606, Available Online at www.sciencedirect.com (erişim tarihi: 15.11.2020).
- Empoli D.D. (2002), The Theory of Fiscal Illusion in a Constitutional Perspective, *Public Finance Review*, 30(5), 377- 384.
- Gemmell N., Morrissey O. ve Pinar A. (1999), Fiscal Illusion and The Demand for Government Expenditures In The UK, *European Journal of Political Economy*, 15(1), 687- 704.
- Giegiel A.W. (2019), The Role of Independent Fiscal Councils In Improving Fiscal Performance of The European Union Countries, *Equilibrium Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*, 14(4), 611- 630.
- Gujarati D.N. ve Dawn C.P.0 (1995), Basic Econometric, (Fifth Edition), *McGraw Hill Series Economics*, New York, 1- 946.

Ifere E.O. ve Okoi O.B. (2018), Political Economy of Fiscal Deficits In A Democracy, *Economia*, 19(2), 12-23.

Lowery D. (1987) Fiscal Illusion and Revenue Yield In The American States: An Empirical Assessment, *Social Science*, Quarterly, 68(4), 857- 866.

Misiolek W.S. ve Elder H.W. (1988), Tax Structure and The Size of Government: An Empirical Analysis of The Fiscal Illusion and Fiscal Stress Arguments, *Public Choice*, 57(5), 233-245.

Mourao P. (2008), Toward a Puviani' s Fiscal Illusion Index, *Hacienda Publica Espanola/ revista de Economia Publica*, 187(4), February, 49-86.

Rowan A.M. ve Roland D.P. (2003), Fooling The People: Fiscal Illusion In Public Finance, *Government Finance Review*, April, p. 1- 12.

Sanandaji T. ve Wallace B. (2010), Fiscal Illusion and Fiscal Obfuscation: An Empirical Study of Tax Perception In Sweden, *IFN Working Paper*, No:837, 1- 11.

Sandalcı U. ve Sandalcı İ. (2021), Mali Anestezi Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması, *International Journal of Economic Studies*, September, 7(3), Eylül, 1-25.

Turnbull G. K. (1998), The Overspending and Flypaper Effects of Fiscal Illusion: Theory and Empirical Evidence, *Journal of Urban Economics*, 44 (2), Article No: UE972056, 1-26.

Wang X. ve Bohn F. (2019), Pension Reserve Fund, Political Budget Cycles and Fiscal Illusion, *European Journal of Political Economy*, 56 (2), 62- 73.

West E.G. ve Winer S.L. (1980), Optimal Fiscal Illusion and The Size of Government, *Public Choice*, 35(3), 607- 622.